

contain reference information, mainly an additional reference to the source (literary texts), information about the year of writing or publication of the work. In textbooks and manuals parentheticals obtain an emotional coloring, perform figurative and evaluation functions, mainly in literary works, where the author interprets the content of the work.

Since the concept of "parenthetical units" extends beyond the traditional syntax, because it represents the implementation of the plane of expression related to the specificity of not only a certain style, but also a particular author; therefore the study of parentheticals in linguistics will remain the topical issue in the future. In particular, we should pay attention to reasons for activating parenthetical elements in the syntactic system of the modern Ukrainian language.

It is concluded that the active use of introductory and parenthetical constructions is caused by stylistic, communicative and stylistic needs of construction of scientific texts. It is proved that currently the multiform speaker's attitude to the thought declared by him is expressed by means of introductory words, phrases and clauses, and parenthetical units express such messages, explanations and remarks that supplement the sentence semantics.

Key words: introductory and parenthetical constructions, introductoriness, parentheticals, historical discourse, and syntactic category.

Надійшла до редакції 19.02.2018 р.

УДК 82-6

В'ячеслав Онінко

ЛИСТИ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ (ОЛЬГИ ДРАГОМАНОВОЇ) ДО МАТЕРІ

У статті опубліковано ранні листи Ольги Петрівни Драгоманової (Олени Пчілки) до матері, які охоплюють часові рамки з 1861 по 1868 рік. До епістол зроблено примітки, у яких з'ясовано персоналії та інші складні місця змісту кореспонденції.

Ключові слова: епістолярна спадщина, лист, автограф, джерело, джерелознавство, рукопис.

На сучасному етапі розвитку літературного джерелознавства велика увага приділяється вивченню епістолярної спадщини письменників. Адже лист висвітлює психологію автора, погляди на суспільно-політичні події, особливості творчої діяльності, сімейні стосунки, відтворюючи його суб'єктивну думку. Варто наголосити, що рукописи є одним із найважливіших джерел при дослідженні життєпису письменника, а події, описані власноруч, є найточнішим біографічним матеріалом.

Проблема вивчення, систематизації та оприлюднення епістолярної спадщини Олени Пчілки в текстології назріла давно. Епістолярій Олени Пчілки – це листи до найближчих людей, членів сім'ї, письменників, фольклористів, етнографів, редакцій журналів та читачів, відомих науковців, громадських і культурних діячів. Листи Олени Пчілки є джерелом вивчення не лише її різносторонньої особистості, біографії, наукового і творчого доробку, громадських, національних, політичних поглядів, психологічного стану, але й життєвого і творчого шляху неординарних сімей Косачів та Драгоманових, а також їхнього кола спілкування. Тому дослідники все частіше звертаються саме до автографів листів як найточнішого і неспотвореного джерела. Вивченню епістолярної спадщини Олени Пчілки, як і її творчої особистості, за радянських часів не надавалося належної

уваги. Проте окремі її листи друкувалися в періодичних виданнях, у деяких наукових працях використовувалися уривки з епістол для ілюстрування біографії Лесі Українки, Михайла Драгоманова та їхнього оточення. Отже, проблема вивчення і систематизації епістолярію Олени Пчілки є досить актуальна.

Монографія Любові Дрофань «Берегиня» [9] присвячена життєвому і творчому шляху Олени Пчілки. Автор, описуючи біографію письменниці, громадської діячки, спирається на листи для підтвердження тих або тих даних. Деякі частини монографії Івана Денисюка й Тамири Скрипки «Дворянське гніздо Косачів» [10] базуються саме на листах Олени Пчілки, й автори досить широко цитують уривки з них. При дослідженні літературно-критичної спадщини Дмитра Донцова, присвяченої Олені Пчілці, Вікторія Колкутіна в статті «Олена Пчілка в рецепції Дмитра Донцова» [11] указує, що й цей науковець також цитував листи Олени Пчілки. Аналізу однієї з кореспонденцій Олени Пчілки присвячена стаття Альбіни Шацької «Про перебування делегації українських культурних діячів у Санкт-Петербурзі (з листа Олени Пчілки)» [15], що дає змогу зробити більш докладне вивчення описаної події, тобто перебування делегації української інтелігенції в Петербурзі задля зустрічі з прем'єр-міністром Сергієм Вітте у справі скасування заборон на українськомовні друки. Увага різних учених до автографів листів Олени Пчілки ще раз підкреслює потребу в систематизації та окремому виданні епістолярію Олени Пчілки.

У своєму дослідженні ми звертаємося до листів Ольги Косач до матері, оскільки саме це спілкування найкраще розкриває письменницю як особистість. Тематика репрезентованого епістолярію охоплює всі сфери життя Олени Пчілки. У її листах до матері

знайшли відображення особисте життя, інтереси, коло спілкування, побут і здоров'я родини. Водночас знаходимо відомості про творчу, просвітницьку, видавничу діяльність жінки.

Олена Пчілка – видатна діячка національної культури України кінця XIX – початку XX століття, до статті якої ще багато років будуть звертатися дослідники. Поетеса, прозаїк, драматург, дитяча письменниця, етнограф, фольклористка, журналістка, редакторка, видавець, публіцистка, громадська діячка, педагог, член-кореспондент УАН – ось такий широкий перелік іпостасей її суспільно-особистісної реалізації. Перу знаної українки належать переклади прозових, поетичних, драматичних творів класиків світової літератури.

Ольга Петрівна Драгоманова народилася 17 червня 1849 року в місті Гадячі на Полтавщині, в родині небагатого поміщика, дворянина Петра Якимовича Драгоманова. Початкову освіту здобула вдома. Її батько, Петро Якимович Драгоманов, був освіченою людиною, юристом, займався перекладами, писав поезії, збирав народні пісні. Саме він передав дітям любов до мов та літератури, оскільки знав французьку, німецьку, англійську і латинську, навчав їх писати й читати.

Мати Єлизавета Іванівна Драгоманова (у дівочтві Цяцька, 1821–1895) була донькою помірного за статками поміщика Івана Прокоповича Цяцьки. Їй перейшло 140 десятин спадкової землі в Гадяцькому повіті Полтавської губернії, а пізніше придбала з допомогою свого батька ще 200 десятин. Єлизавета Іванівна була неосвічена, але знала багато казок та приповісток, мала гарний голос, знала і співала багато народних пісень. Грамоти, імовірно, навчилася вже від чоловіка Петра Якимовича Драгоманова, але письмо так і не опанувала. Тож листи за неї писали інші люди. Жінка була доволі розумною, тому й теми її листів до доньки Ольги не обмежуються інформацією про здоров'я, побут, а й стосуються культурного і творчого життя родини.

У цій статті ми звернемося до ранніх листів Олени Пчілки до матері, написаних під час перебування в Києві до одруження. Кореспонденції охоплюють 1861–1868 роки. З 1861 року Ольга Драгоманова навчалася у Зразковому пансіоні шляхетних дівочь мадам Нельговської, який закінчила 1866 року. У подальшому мешкала в Києві у брата Михайла Драгоманова, займалася перекладацькою діяльністю (до одруження 1868 року). Таких листів збереглося вісім: сім зі спів адресантами й один написаний лише Оленою Пчілкою. У листах ідеться про життя і навчання Ольги та її рідного брата Івана, який також перебував у Києві; про життя і здоров'я родини Михайла Драгоманова, про певні фінансові питання.

Усього листів Олени Пчілки до Єлизавети Іванівни Драгоманової збереглося дев'яносто чотири, з них сім листів вона написала разом із Михайлом Драгомановим, Людмилою Драгомановою, інколи з Іваном Драгомановим та Михайлом Кучинським. Вісімдесят шість одноосібних епістол Ольги Петрівни зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка

НАН України у фондї 28, а створені зі співавторами – у фондї 26. Усі листи письменниці до матері дійшли до нас без конвертів, що створює проблему датування і визначення їхнього місця написання. Невелика частина кореспонденцій датована авторкою, частина – Ольгою Косач-Кривинюк, усі інші, за можливості, будуть нами датуватися за контекстом, дотримуючись біографії Ольги Драгоманової, спираючись на хронологію Ольги Косач-Кривинюк [12] та автобіографію Олени Пчілки [13]. Те ж саме стосується й місця написання. При друкуванні листів було замінено є на е. Також зроблено відступи при абзацах, оскільки в рукописах вони відсутні. У всіх інших випадках дотримано авторської орфографії та пунктуації. Дата й місце написання розміщено на аркуші там, де їх поставлено в оригіналі. Примітки подано після кожного листа. Угорі ліворуч перед листом указуємо фонд і одиницю зберігання відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України.

Ф 26, о. зб. 258 [5]

Христось Воскресе!¹

Милая маменька, Варя² и Иванъ Ем³! Очень Вам благодарна, милая Маменька, за то, что прислали мнѣ денегъ, т. е. не прислали, ну да это все равно; во всякомъ случаѣ я буду имѣть форменное платье, но только послѣ праздникова, потому что нѣтъ никакой существенной надобности дѣлать его передъ праздниками: Людмила Мих⁴. была столь добра, что подарила мнѣ бѣлое платье и еще другое Кисейное, притомъ я еще какъ нибудь почию свое старое форм. платье, так что мнѣ будетъ въ чемъ ходить на празд.

Еще до Вашего письма Люд. Мих. сдѣлала мнѣ очень хорошие пренелевые башмаки и вообще добротѣ Л. нѣтъ конца, она сдѣлала мнѣ шляпку на весну, дала холоши, а объ мелочахъ и говоритъ нечего. Однимъ словомъ благодѣтельствуесть мнѣ на каждомъ шагу.

Я въ постъ не говѣла и, какъ водится, буду говѣть на каникулахъ в Гадячѣ⁵.

Досвиданія, желаю Вамъ всего лучшаго и остаюсь любящая Вас дочь Ваша О. Д.

Р. S. Пришлите мнѣ какимъ нибудь образомъ ту тюлевую вуальку, передѣланную изъ тальмочки, которую я оставила дома.

Сегодня пойду съ Людм. на страсти⁶. Поцѣлуйте Сашка⁷.

Ваня⁸ не хорошо себя ведетъ, постоянно влюбляется, послѣдняя его любовь сумасшедшая Мудрова⁹ (Прим.¹⁰ – В. О.).

1. Подано уривок спільного листа М. П. Драгоманова, Л. І. Драгоманової, І. П. Драгоманова, О. П. Драгоманової та ймовірно М. Д. Кучинського, написаний Оленою Пчілкою, дату встановити не вдалося. Можливо, йдеться про весну 1865 року.

2. Варя – ймовірно Варвара Петрівна Драгоманова, сестра Олени Пчілки.

3. Иван Емельянович – імовірно, знайомий Варвари Петрівни.

4. Людмила Михайловна – Людмила Михайлівна Драгоманова (у дівочтві Кучинська) (1842–1918), невістка Олени Пчілки, дружина брата Михайла Драгоманова. Українська громадсько-культурна діячка, перекладачка, акторка. Разом із чоловіком виступила співавтором розвідки «Народні говірки й місцевий елемент в освіті». Допомогала Михайлові Павликові у виданні наукової спадщини М. П. Драгоманова.

5. Гадяч – тепер місто обласного значення в Полтавській області України, адміністративний центр Гадяцького району. Резиденція багатьох гетьманів України: Богдана Хмельницького, Івана Виговського, Івана Брюховецького та інших.

6. Імовірно, йдеться про службу на Велику п'ятницю.

7. Сашко – Олександр Петрович Драгоманов (імовірно, 1859–1919), рідний брат Олени Пчілки, найменший у сім'ї. Навчався у 2-й Київській гімназії, Імператорському Харківському університеті на медичному факультеті. Із 1889 року був лікарем-психіатром у Харківській міській лікарні на вулиці Благовіщенській. 7 квітня 1896 р. захистив докторат. Служив ординатором у психлікарні в місті Творки, старшим лікарем 64-го піхотного запасного батальйону у Бресті, старшим ординатором психлікарні Св. Іоанна у Варшаві, був експертом у судових закладах [14, с. 393]. Жив у Творках під Варшавою, згодом у Варшаві. Від початку Першої світової війни жив і працював у Петербурзі, де й помер.

8. Ваня – Іван Петрович Драгоманов (1842–?), рідний брат Ольги Косач. Навчався в Києві. Імовірно, юрист, жив у Орлі.

9. Мудрова – невстановлена особа.

10. В Олени Пчілки останнє речення написане на полі ліворуч уздовж аркуша знизу дотори.

Ф 26, о. зб. 257 [4]

Милая Маменька!

Вы часто упрекаете меня Въ томъ, что я редко пишу къ Вамъ, а мѣжду тѣмъ сами Вы не только рѣдко, но даже никогда мнѣ не пишете. Такъ что-же я буду писать Вамъ; еслибъ я получала отъ Васъ часто письма, то мнѣ было бы на что отвѣчать, – Людмила Михайловна³ мнѣ уже давно сдѣлала форменное платье, также и фартушек и перелинку. – У нас скоро будут экзамены, но я о нихъ мало забочусь, потому что этотъ годъ не переводной и поэтому экзамены будутъ легкіе; втѣ⁴, на тотъ годъ, такъ совсѣмъ другое дѣло во первыхъ прибавится нѣскольکو новыхъ предметовъ, а во вторыхъ выпускной годъ. – Наши ждуть Васъ съ нетерпѣніемъ; я же признаться, совершенно не жду, потому что твердо увѣрена, что Вы теперь не приедете, а отложите на осень и т. д.; это такъ вѣрно, что я готова дѣржать пари. А почему бы Вамъ не приѣхать. Въ Кіевѣ такъ много церквей (побывали-бы и въ пещерахъ), такъ много разныхъ садовъ, рошъ и пр., гдѣ съ удовольствіемъ можно погулять; увидились бы со всѣми нами, которые такъ желаютъ Вашего приѣзда, не видѣвшись такъ долго. А вѣдь, право, Вамъ бы очень хорошо было погостить у Миши⁵, да и Люд. Мих.³ такая славная и добрая, что просто чудо!

Приѣзжайте непременно, Васъ съ такой увѣренностью ждуть. Да и притомъ, если Вы не приѣдете, то мнѣ не съ кемъ будетъ ѣхать въ Гадячъ⁶; а въ Гадячъ мнѣ кромѣ прочихъ причинъ, нужно ѣхать еще и потому, что

я должно купаться; это было бы очень, очень полезно, потому что, какъ Вамъ извѣстно, я очень золотушна.

Досвиданія, остаюсь любящая Вас, дочь Ваша О. Драгоманова.

Р. С. Кланяйтесь и поцѣлуйте отъ меня Варю⁷ Івана Емельяновича⁸. Сашка⁹ также поцѣлуйте.

1. Подано уривок спільного листа М. П. Драгоманова, Л. І. Драгоманової, О. П. Драгоманової, написаний Оленою Пчілкою.

2. Лист датовано за контекстом, його, ймовірно, написано 1865 року в Києві, оскільки Олена Пчілка закінчила пансіон 1866 року, а в листі говориться, що випускним буде наступний рік.

3. Ольга Драгоманова, ймовірно, написала з помилкою, малося на увазі воть.

4. Людмила Михайловна – Людмила Михайлівна Драгоманова (у дівочтві Кучинська) (1842–1918), невістка Олени Пчілки, дружина брата Михайла Драгоманова. Українська громадсько-культурна діячка, перекладачка, акторка. Разом із чоловіком виступила співавтором розвідки «Народні говірки й місцевий елемент в освіті». Допомогала Михайлові Павликові у виданні наукової спадщини М. П. Драгоманова.

5. Миша – Михайло Петрович Драгоманов (1841–1895), рідний брат Олени Пчілки. Український публіцист, історик, філософ, економіст, літературознавець, фольклорист, громадський діяч. Навчався в Гадяцькому повітовому училищі, Полтавській гімназії, Київському університеті (історико-філологічний факультет). Авторитетний член «Громади». Доцент Київського університету (1864–1875). Виїхав з України спочатку до Відня, потім до Женеви, згодом до Софії, де і помер. Професор Вищої школи в Софії (зараз – Софійський університет) (1889–1895). Автор праць «Шевченко, українофіли і соціалізм» (1879), «Историческая Польша и великорусская демократия» (1883), «Чудацькі думки про українську національну справу» (1891), «Нові українські пісні про громадські справи: 1764–1880» (1881), «Політичні пісні українського народу 18–19 ст.» (1883–1885) та інших.

6. Гадяч – тепер місто обласного значення в Полтавській області України, адміністративний центр Гадяцького району. Резиденція багатьох гетьманів України: Богдана Хмельницького, Івана Виговського, Івана Брюховецького та інших.

7. Варя Івана Емельяновича – ймовірно, Варвара Петрівна Драгоманова, сестра Олени Пчілки.

8. Іван Емельянович – ймовірно, знайомий Варвари Петрівни.

9. Саша – Олександр Петрович Драгоманов (імовірно, 1859–1919), рідний брат Олени Пчілки, найменший у сім'ї. Навчався у 2-й Київській гімназії, Імператорському Харківському університеті на медичному факультеті. Із 1889 року був лікарем-психіатром у Харківській міській лікарні на вулиці Благовіщенській. 7 квітня 1896 р. захистив докторат. Служив ординатором у психлікарні в місті Творки, старшим лікарем 64-го піхотного запасного батальйону у Бресті, старшим ординатором психлікарні Св. Іоанна у Варшаві, був експертом у судових закладах [14, с. 393]. Жив у Творках під Варшавою, згодом у Варшаві. Від початку Першої світової війни жив і працював у Петербурзі, де й помер.

Ф 26, о. зб. 208 [1]

Милая Маменька, поздравляю Васъ съ Масляницей и съ наступающимъ постомъ. Я не знаю еще, когда

мнѣ говѣть – тепер ли, т. е. въ постѣ или же дома, лѣтомъ. Но всего вѣрнѣе, что теперъ, потому что у насъ³ не учатся ни на первой, ни на послѣдней недѣли поста. Я Вамъ еще не писала, какъ я провела Рождество. Очень, очень весело. Розумѣется была у своихъ, танцевала, была даже на балѣ въ гимназіи. На Масляницѣ тоже уже раз танцевала и еще надѣюсь танцевать: у насъ въ пансіонѣ будетъ балъ по случаю именинъ Нельговской⁴.

Досвиданія, остаюсь любящая Васъ О. Драгоманова.

P. s. Что-же Вы не хотите прислать мнѣ хоть немного денегъ; ей Богу мнѣ очень нужно.

1. Подано уривок спільного листа М. П. Драгоманова, Л. М. Драгоманової, І. П. Драгоманова, О. П. Драгоманової, написаний Оленою Пчілкою.

2. Дата написання – 2 лютого 1866 року – вказана на початку листа Людмилою Драгомановою.

3. Зразковий пансіон шляхетних дівчиц мадам Нельговської (м. Київ).

4. Нельговська – Агата Йосипівна Нельговська (1828–1875), засновниця пансіону.

Ф 26, о. зб. 256 [3]

Милая Маменька!

Что значить, что Вы не отвѣчаете намъ? Здоровы ли Вы? Мы писали Вамъ недавно въ отвѣтъ на Ваше письмо и ждемъ отвѣта. Мы довольно весело провели Масляную и собираемся на первой недѣлѣ говѣть съ Людмилой³. Миша⁴ посылаетъ Сашѣ⁵ книжки. Пусть учитель не заставляетъ его читать ихъ обязательно для урока, а Вы давайте ему читать ихъ въ свободное время, чтобъ онъ считалъ, что это не урокъ, а развлечение, скажите, что очень интересныя книги и просите его иногда читать Вамъ въ слухъ, чтобъ увѣрить, его что эти книги дѣйствительно интересны. Пусть сначала прочтетъ книжку – «Мерзлая пустыня»⁶ а потомъ другія.

Что новаго у Васъ? Какъ здоровье Ваше и Саша; поцѣлуйте Сашка и скажите, что такъ нехорошо – за все время ни слова не написать. Досвиданія, милая Маменька, писала бы больше, да, право, не чего – все по старому идетъ: лечусь, занимаюсь по немножко къ экзамену и вообще поживаю хорошо. Цѣлую Ваши ручки и Сашу.

Ваша. Дочь О. Драгоманова.

P. s. Знакомымъ кланяюсь.

1. Подано уривок спільного листа М. П. Драгоманова, Л. І. Драгоманової, І. П. Драгоманова, О. П. Драгоманової, написаний Оленою Пчілкою.

2. Рік установлено за контекстом цього листа і листа від 2 лютого 1866 року, ймовірно, його написано 1866 року в Києві.

3. Людмила – Людмила Михайлівна Драгоманова (у дівочтві Кучинська) (1842–1918), невістка Олени Пчілки, дружина брата Михайла Драгоманова. Українська громадсько-культурна діячка, перекладачка, акторка. Разом із чоловіком виступила співавтором розвідки «Народні говірки й місцевий елемент в освіті». Допома-

гала Михайлові Павликові у виданні наукової спадщини М. П. Драгоманова.

4. Миша – Михайло Петрович Драгоманов (1841–1895), рідний брат Олени Пчілки. Український публіцист, історик, філософ, економіст, літературознавець, фольклорист, громадський діяч. Навчався в Гадяцькому повітовому училищі, Полтавській гімназії, Київському університеті (історико-філологічний факультет). Авторитетний член «Громади». Доцент Київського університету (1864–1875). Вийшов з України спочатку до Відня, потім до Женеви, згодом до Софії, де і помер. Професор Вищої школи в Софії (зараз – Софійський університет) (1889–1895). Автор праць «Шевченко, українофіли і соціалізм» (1879), «Историческая Польша и великорусская демократия» (1883), «Чудацькі думки про українську національну справу» (1891), «Нові українські пісні про громадські справи: 1764–1880» (1881), «Політичні пісні українського народу 18–19 ст.» (1883–1885) та інших.

5. Саша – Олександр Петрович Драгоманов (імовірно, 1859–1919), рідний брат Олени Пчілки, найменший у сім'ї. Навчався у 2-й Київській гімназії, Імператорському Харківському університеті на медичному факультеті. Із 1889 року був лікарем-психіатром у Харківській міській лікарні на вулиці Благовіщенській. 7 квітня 1896 р. захистив докторат. Служив ординатором у психікарні в місті Творки, старшим лікарем 64-го піхотного запасного батальйону у Бресті, старшим ординатором психікарні Св. Юанна у Варшаві, був експертом у судових закладах [14, с. 393]. Жив у Творках під Варшавою, згодом у Варшаві. Від початку Першої світової війни жив і працював у Петербурзі, де й помер.

6. Імовірно, це книга Сергія Васильовича Максимова «Мерзлая пустыня, или повесть о диких народах, кочующих с полуночной стороны России».

Ф 26, о. зб. 263 [6]

Милая Маменька!

Деньги Ваши, какъ пять рублей, так и десять, я получила и сдѣлала себѣ шляпку и платье. И то и другое вышло очень хорошо: шляпка – боярка, съ барашками и синимъ бархатнымъ верхом и съ синими шелковыми лентами, куплена готовой и стоитъ 4 ½ р. Платье уже не зеленое, а коричневое, потому что у насъ перемѣнили форму. Очень, очень благодарна за выслатыя ваши деньги, потому что теперъ уже есть двѣ необходимыя вещи – шляпка и платье, жаль только что есть надобность въ одной тоже очень необходимой вещи – въ башмаках.

Теперъ позвольте поздравить Васъ съ праздниками и съ Новымъ годомъ и пожелать Вамъ всего лучшаго. Поцѣлуйте Сашка².

Остаюсь любящая Васъ Ольга Драгоманова.

P. S. Еслибъ Вы видели Вашу внучку – Лидочку³, – что за славная дѣвочка, чудо!

1. Подано уривок спільного листа М. П. Драгоманова, Л. І. Драгоманової, О. П. Драгоманової та, ймовірно, М. Д. Кучинського, написаний Оленою Пчілкою. Ймовірно, лист написано наприкінці грудня 1866 року – на початку січня 1867 року, оскільки Лідія Драгоманова народилася 17 жовтня 1866 року, а за словами Людмили Драгоманової, дівчинка ще не могла тримати голову.

2. Сашко – Олександр Петрович Драгоманов (імовірно, 1859–1919), рідний брат Олени Пчілки, найменший у сім'ї. Навчався у 2-й Київській гімназії, Імператорському Харківському університеті на медичному факультеті. Із 1889 року був лікарем-психіатром у Харківській міській лікарні на вулиці Благовіщенській. 7 квітня 1896 р. захистив докторат. Служив ординатором у психікарні в місті Творки, старшим лікарем 64-го піхотного запасного батальйону у Бресті, старшим ординатором психікарні Св. Іоанна у Варшаві, був експертом у судових закладах [14, с.393]. Жив у Творках під Варшавою, згодом у Варшаві. Від початку Першої світової війни жив і працював у Петербурзі, де й помер.

3. Лидочка – Лідія Михайлівна Драгоманова (Шишманова) (1866–1937), племінниця Олени Пчілки, донька брата Михайла Драгоманова. Болгарська письменниця, журналістка, театральний і музичний критик, перекладачка, громадська діячка.

Ф 26, о. зб. 264 [7]

Милая, дорогая Маменька.

Первый разъ въ жизни принимаюсь за письмо къ Вамъ, что называется, «у Сирка очей позычывшы», во первыхъ, потому что давно не писала, во вторыхъ – что намѣрена сказать Вамъ. Ну да ужъ прямо скажу, бо якъ тамъ кажутъ – «як збувся на сповіді гріхівъ – [незрозуміло] – до говіння». Дѣло отъ въ чемъ: Вы ждали насъ къ 9му Маю, а мы не то, то что къ 9му Мая, а врядь ли къ 9му Іюня будемъ: Людмила² совсѣмъ не ѣдетъ, а я тоже близка къ такому рѣшенію, но впрочемъ еще совѣщусь признаться себѣ въ этомъ, я думаю, что приѣду въ средних числахъ Іюня, какъ обыкновенно ѣзжала на каникулы.

Еслибы Вы знали, какъ я счастлива въ Києвѣ: Людмила и Миша³ такие добрые, мнѣ такъ весело, такъ приятно, что я не могу безъ ужаса подумать, что мнѣ предстоитъ покинуть Києвъ и близкихъ мнѣ киевскихъ жителей и вообще промѣнять теперешнихъ знакомыхъ на Гадячскихъ⁴. На Людмилу Вы тоже не сердитесь, – вѣдь это было бы жестоко требовать, чтобы она оставила на цѣлое лѣто Мишу: онъ лѣтомъ будетъ мною заниматься и по тому ему особенно нуженъ отдыхъ въ своемъ миломъ семействѣ; да она впрочемъ сама перечислитъ Вамъ всѣ препятствія. Не сердитесь же на меня, я непременно приѣду въ Іюнь. Вани⁵ теперь нѣтъ въ Києвѣ – онъ поѣхалъ погостить къ одному нашему общему знакомому въ Киевскую губ. въ Новоград-Волыньскъ⁶, пробудетъ тамъ недѣли двѣ, а послѣ вернется и мы начнемъ собираться къ Вамъ. Я бы конечно сейчасъ приѣхала къ Вамъ, еслибъ видѣла, что я слишкомъ наскучила Людмилѣ и Мишѣ, но такъ какъ они говорятъ мнѣ чтобы я еще на мѣсяць осталась у нихъ, то я и не ѣду, потому что такъ привыкла вѣрить имъ и думаю, что и въ этомъ случаѣ они говорятъ искренно. Мнѣ здѣсь такъ хорошо, такъ хорошо! и люди и занятія – совершенно по душѣ! Досвиданія же милая Маменька, не будьте строги къ Вашей любящей дочери Ольгѣ Драгомановой.

Р. С. Я совершенно здорова: леченье принесло мнѣ ожидаемую пользу – все идетъ хорошо. Скоро буду писать и тогда, какъ обыкновенно, напишу много, а теперь я желала только «грѣха спокутытьсь» – Сашка⁷ крѣпко цѣлую, знакомымъ кланяюсь.

1. Подано уривок спільного листа М. П. Драгоманова, Л. М. Драгоманової, О. П. Драгоманової, написаний Оленою Пчілкою. Дата написання, ймовірно, – кінець квітня – початок травня 1867 року, оскільки в листі Л. М. Драгоманової згадується Ліда, яка народилася 10 жовтня 1866 року, а М. П. Драгоманов указував, що Ольга займається перекладами.

2. Людмила – Людмила Михайлівна Драгоманова (у дівочтві Кучинська) (1842–1918), невістка Олени Пчілки, дружина брата Михайла Драгоманова. Українська громадсько-культурна діячка, перекладачка, акторка. Разом із чоловіком виступила співавтором розвідки «Народні говірки й місцевий елемент в освіті». Допомогала Михайлові Павликові у виданні наукової спадщини М. П. Драгоманова.

3. Миша – Михайло Петрович Драгоманов (1841–1895), рідний брат Олени Пчілки. Український публіцист, історик, філософ, економіст, літературознавець, фольклорист, громадський діяч. Навчався в Гадацькому повітовому училищі, Полтавській гімназії, Київському університеті (історико-філологічний факультет). Авторитетний член «Громади». Доцент Київського університету (1864–1875). Виїхав з України спочатку до Відня, потім до Женеви, згодом до Софії, де і помер. Професор Вищої школи в Софії (зараз – Софійський університет) (1889–1895). Автор праць «Шевченко, українофіли і соціалізм» (1879), «Историческая Польша и великорусская демократия» (1883), «Чудацькі думки про українську національну справу» (1891), «Нові українські пісні про громадські справи: 1764–1880» (1881), «Політичні пісні українського народу 18–19 ст.» (1883–1885) та інших.

4. На Гадячскихъ – у Олени Пчілки ця фраза написана зноскою внизу аркуша після *.

5. Ваня – Іван Петрович Драгоманов (1842–?), рідний брат Ольги Косач. Навчався в Києві. Імовірно, юрист, жив у Орлі.

6. Новоград-Волыньскъ – Возвягель, Звяголь, Звягель, Звягаль, із 1795 року Новоград-Волинський. Місто в північно-західній частині Житомирської обл., розташоване на обох берегах річки Случі (права притока Горині, басейн Прип'яті) і при впаданні до неї річки Смілки. Тепер районний центр Житомирської області з населенням 56 тис. осіб.

7. Сашко – Олександр Петрович Драгоманов (імовірно, 1859–1919), рідний брат Олени Пчілки, найменший у сім'ї. Навчався у 2-й Київській гімназії, Імператорському Харківському університеті на медичному факультеті. Із 1889 року був лікарем-психіатром у Харківській міській лікарні на вулиці Благовіщенській. 7 квітня 1896 р. захистив докторат. Служив ординатором у психікарні в місті Творки, старшим лікарем 64-го піхотного запасного батальйону у Бресті, старшим ординатором психікарні Св. Іоанна у Варшаві, був експертом у судових закладах [14, с. 393]. Жив у Творках під Варшавою, згодом у Варшаві. Від початку Першої світової війни жив і працював у Петербурзі, де й помер.

Ф. 28, о.зб. 335 [8].

68 года 10 Марта
Милая Маменька!

Прежде всего не пугайтесь, что это письмо послано страховымъ, это потому, что я хотѣла, чтобы оно скорѣе дошло. Я пишу это письмо, что называется, у Сирка очей позычывши, потому что едва получила отъ Васъ деньги,

какь уже пишу другое письмо о деньгахъ; но что-же дѣлать, ей Богу мнѣ ужасно онѣ необходимы, изъ этихъ десяти рублей я должна отдать два рубля Людмилѣ³, потому у я у нея занимала, останется 8 – на которые надо купить разныхъ мелкихъ вещей, поясъ, пошить бѣлую шалічку, лекарства купить, перчатки и надо пошить какую нибудь рубашечку къ юбкамъ; вотъ эти деньги такъ и разойдутся, а мнѣ очень хочется сдѣлать къ празднику какое нибудь легкое платьє, напр. барежевое⁴. Пожалуйста пришлите мнѣ 10 рублей я очень, очень буду благодарна.

Мы всѣ приїдемъ къ вамъ на лѣто вгости, кромѣ Миши⁵: онъ останется въ Кієвѣ писать дисертацію. Желая Вамъ хорошо въ добромъ здоров'и/и/ провести праздники. Мы надѣмся очень весело ихъ провести: много танцовать и вообще веселиться. Еслибы только я успѣла къ этому времени пошить новое платьє; еще милая Маменька пришлите мнѣ прюнелевые башмаки⁶, а то в кожанныхъ очень дурно танцовать; только скажите, чтобъ сшили ихъ поуже, чѣмъ кожанные, еслибы все это было получено мной къ празднику, то я бы не знаю, какъ радовалась.

Досвиданія, милая Маменька, цѣлую крѣпко ручки Ваши, желаю быть здоровымъ. На праздникахъ будемъ всѣ писать: Вы вѣрно уже получили черезъ Улічку⁷ мое письмо. Остаюсь любящая Васъ Ваша дочь О. Драгоманова.

1. Угорі лист пошкоджено.

2. Листа написано 10 березня 1868 року (дата зазначена в листі) у Києві, оскільки в цей час вона жила у брата Михайла Драгоманова.

3. Людмила – Людмила Михайлівна Драгоманова (у дівочтві Кучинська) (1842–1918), невістка Олени Пчілки, дружина брата Михайла Драгоманова. Українська громадсько-культурна діячка, перекладачка, акторка. Разом із чоловіком виступила співавтором розвідки «Народні говірки й місцевий елемент в освіті». Допомогала Михайлові Павликові у виданні наукової спадщини М. П. Драгоманова.

4. Барежевое – пошите з барежу, легкої прозорої тканини.

5. Миша – Михайло Петрович Драгоманов (1841–1895), рідний брат Олени Пчілки. Український публіцист, історик, філософ, економіст, літературознавець, фольклорист, громадський діяч. Навчався в Гадяцькому повітовому училищі, Полтавській гімназії, Київському університеті (історико-філологічний факультет). Авторитетний член «Громади». Доцент Київського університету (1864–1875). Виїхав з України спочатку до Відня, потім до Женєви, згодом до Софії, де і помер. Професор Вищої школи в Софії (зараз – Софійський університет) (1889–1895). Автор праць «Шевченко, українофіли і соціалізм» (1879), «Историческая Польша и великорусская демократия» (1883), «Чудацькі думки про українську національну справу» (1891), «Нові українські пісні про громадські справи: 1764–1880» (1881), «Політичні пісні українського народу 18–19 ст.» (1883–1885) та інших.

6. Прюнелевые башмаки – взуття зі щільної і тонкої тканини саржевого переплетення. Її виготовляли із шовку, вовни й бавовни.

7. Улічка – ймовірно, знайома з Гадяча.

Ф 26, о. зб. 249 [2]

Милая Маменька!

Нїтъ сомнїнія, що Ваня³ уже давно въ Гадячѣ, а поэтому я на дняхъ ждала отъ него присылки моего метрическаго свидѣтельства. Но такъ какъ ему вѣроятно встрѣтились по приїздѣ другія дѣла, которыя его заняли, то онъ можетъ забыть о свидѣтельствѣ, то поэтому я и пишу, чтобы напомнить ему объ этомъ. Пожалуйста же, милая Маменька, какъ только получите это письмо – сейчасъ же отправьте свидѣтельство: Вы знаете, что черезъ это можетъ задержка вѣнчанью, съ которымъ мы такъ спѣшимъ. Я не знаю, какъ Вы рѣшили съ поїздкой въ Кієвъ?

Если ужъ Вамъ теперь нельзя бросить хозяйства, то пусть Ваня во всякомъ случаѣ приїзжаєтъ: веселїе будетъ, какъ больше своихъ наберется. Я очень рада, что свадьбу приходится отбывать въ Китаєвѣ⁴: въ Кієвѣ все таки пришлось бы больше денегъ потратить, а тутъ можно совсѣмъ просто обойтись. Мы даже думаємъ вѣнчатися не въ Кієвѣ, а тутъ, въ маленькой деревнѣ около Китаєва, – Пироговомъ⁵ (Ваня знаетъ).

Родныхъ Петра Антоновича⁶ никого не будетъ; соберется нѣсколько знакомыхъ, повѣнчаємся себѣ такъ примѣрно 14го безъ всякихъ танцевъ. Еще бы танцы в комнатѣ въ 1½ сажени ширины и 2 саж. длины!⁷ и тому подобнаго, да дня черезъ два – и в Новградволинскѣ⁸.

Недавно я получила отъ родныхъ Петра Антоновича письма: отъ отца⁹, тетки¹⁰ и сестеръ¹¹: ничего, такъ любезно всѣ пишутъ.

Остаюсь Ваша любящая дочь Ольга Д.

1. Подано уривок спільного листа М. П. Драгоманова, О. П. Драгоманової, написаний Оленою Пчілкою.

2. Лист датовано за контекстом, його, вірогідно, написано у другій половині травня – на початку червня 1868 року в Києві, оскільки Олена Пчілка вийшла заміж за Петра Антоновича Косача 22 липня 1868 року. У листі мовиться про вінчання 14 червня, а М. П. Драгоманов у листі пише про ймовірні дати весілля 17 червня і 25 червня.

3. Ваня – Іван Петрович Драгоманов (1842–?), рідний брат Ольги Косач. Навчався в Києві. Імовірно, юрист, жив у Орлі.

4. Китаїв – у XIX – на початку XX століття хутір Китаїв (Китаївський), що 1920 року був вилучений у Києво-Печерської лаври в державну власність і приєднаний до сільради с. Мишоловки. Із XIV століття у Китаєві фігурує печерний монастир, заснований ченцями-пустельниками, а в XVII столітті підпорядкований Києво-Печерській лаврі і з того часу відомий як Китаївська пустинь. Зараз місцевість на південній околиці Києва (Голосіївський район), у східній частині Голосіївського лісу, оголошена археологічним заповідником. Розташований між Багриновою горою, Корчуватим і Мишоловкою.

5. Пирогово – Пирогів – колишне село, зараз місцевість (житловий мікрорайон) у південній частині Києва. Розташоване між Корчуватим, Китаєвим і селищем Чапаєвкою.

6. Петро Антонович – Петро Антонович Косач (1842–1909), чоловік Олени Пчілки. Український юрист, громадський діяч,

освітянин. Брав участь у роботі української «Громади», фінансував видавничу діяльність дружини й дітей, українських культурних діячів. Почав службову кар'єру колезьким секретарем, потім був титулярним радником, колезьким асесором, надвірним радником, колезьким радником, статським радником, 1901 року отримав «за отличие» звання дійсного статського радника.

7. Еще бы танцы в комнатахъ въ 1½ сажени ширины и 2 саж. длины! – в Олени Пчілки ця фраза написана зноскою внизу аркуша після *.

8. Новградволинськ – Возвягель, Звяголь, Звягель, Звягаль, із 1795 року Новоград-Волинський. Місто в північно-західній частині Житомирської обл., розташоване на обох берегах річки Случі (права притока Горині, басейн Прип'яті) і при впадінні до неї річки Смілки. Тепер районний центр Житомирської області з населенням 56 тис. осіб.

9. Батько – батько Петра Антоновича Косача Антон Григорович Косач (1814–1910), народився у м. Мглин Чернігівської губернії; колезький секретар.

10. Тетка – імовірно, сестра матері Петра Антоновича Параска Степанівна Чернявська.

11. Сестри – сестри Петра Антоновича Косача: Олена Антонівна Тесленко-Приходько (псевдоніми: Зовиця, Олена Ластівка) (1845–1927), українська письменниця, громадська діячка; Олександра Антонівна Косач-Шимановська (1847– імовірно, 1925).

Із дослідження листів Ольги Драгоманової до Єлизавети Іванівни Драгоманової простеженого періоду можна зробити висновки, що головними темами цього епістолярію були побутові клопоти. Тобто питання, що стосувалися навчання та проживання в Києві Ольги Драгоманової, перебування й поведінка Івана Драгоманова, життя та здоров'я родини Михайла Драгоманова. Це є важливим при вивченні постаті Михайла Драгоманова, родини Драгоманових узагалі, а також самої Олени Пчілки.

Література

1. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 26. – Од. зб. 208.

2. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 26. – Од. зб. 249.

3. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 26. – Од. зб. 256.

4. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 26. – Од. зб. 257.

5. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 26. – Од. зб. 258.

6. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 26. – Од. зб. 263.

7. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 26. – Од. зб. 264.

8. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 28. – Од. зб. 235.

9. Денисюк І. Дворянське гніздо Косачів / Іван Денисюк, Тамара Скрипка. – Львів : Академічний експрес, 1999. – 269 с.

10. Дрофань Л. Березина : [життєва і творча біографія Олени Пчілки] / Любов Дрофань. – К. : Молодь, 2004. – 206 с.

11. Колкутіна В. Олена Пчілка в Рецепції Дмитра Донцова / Вікторія Колкутіна // Рідний край. – 2010. – № 1 (22). – С. 105–110.

12. Косач-Кривинюк О. Леся Українка : [хронологія життя і творчості] / Ольга Косач-Кривинюк. – Нью-Йорк, 1970. – 926 с.

13. Пчілка О. Автобіографія // Оповідання: з автобіографією [до друку виготував Т. Черкаський] / Олена Пчілка. – Харків : Рух, 1930. – С. 5–46.

14. Скрипка Т. Родові гнізда Драгоманових-Косачів / Тамара Скрипка – К. : Темпора, 2013. – 656 с.

15. Шацька А. Про перебування делегації українських культурних діячів у Санкт-Петербурзі (з листа Олени Пчілки) / Альбіна Шацька // Слово і Час. – 2016. – № 5. – С. 110–120.

Vyacheslav Onipko

OLENA PCHILKA'S LETTERS (OLHA DRAGOMANOVA) TO HER MOTHER

Olena Pchilka was a famous culture-enlightening activist at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. Here in the article the attention is paid to the place of epistolary heritage of Olena Dragomanova (Olena Pchilka) in modern source studying, to the importance of letters to her mother, Elizabeth Dragomanova, in learning the author's biography, in studying the personality of Mikhail Dragomanov, the Kosach and the Dragomanov families, M. Staritsky, the cultural life of Ukraine at the end of the 18th century. Here in this study some biographical information about Olga and Elizabeth Dragomanova is given. In this article early letters of Olena Pchilka to her mother are published and analyzed. These letters comprise time frames from 1861 to 1868, the time when Olena Pchilka visited Mikhail Dragomanov's brother in Kiev. Precisely, it was the period of her studying in Madam Nelgovskaya Pension and the time before Olga Dragomanova and Peter Kosach marriage, when she worked as an interpreter. Here in the letters are described everyday life problems: the life and studying of Olena Pchilka and Ivan Dragomanov, the life and health of Mikhail Dragomanov's family, some financial problems. All in all, there were published eight letters. Seven of which are mutual family letters, that consisted of separate parts, written by Mikhail, Ludmila, Ivan and Olga Dragomanov. In this article only fragments from the letters of Olena Pchilka are written. Here is also given a personal letter from Olga Dragomanova to her mother. After each letter there are given comments.

Key words: epistolary, letter, autograph, source, manuscript.

Надійшла до редакції 12.02.2018 р.

